

Quan a Argentina es parlava català

Autor: Marc Pons

Data de publicació: 16-05-2021

El barri de Montserrat va concentrar entre 1750 i 1820 la immigració catalana a Buenos Aires. Durant quasi un segle, milers de catalans s'hi establirien. En la seva plenitud concentraria uns 10.000 residents. Durant quasi un segle, el barri de Montserrat de Buenos Aires seria la comunitat catalanoparlant més nombrosa del continent sud-americà. Article d'En Marc Pons d'avui mateix.

Buenos Aires (colònia de Río de la Plata); 1750. El granger català Joan Pere Serra iniciava la construcció d'un petit temple religiós que seria dedicat a l'advocació de la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya. Aquell temple —conclòs el 1770 i reformat i ampliat el 1869— es convertiria en el nucli d'un barri anomenat Montserrat (situat al sud-oest de la trama històrica de la ciutat) que, entre 1750 i 1820, concentraria la immigració catalana a Buenos Aires. Durant quasi un segle, milers de catalans s'establirien a Montserrat que, en la seva plenitud, concentraria uns 10.000 residents (un 15% de la població de la ciutat). I durant quasi un segle també, Montserrat seria la comunitat catalanoparlant més nombrosa del continent sud-americà.

Com es va crear el barri de Montserrat?

Cap al 1730, vint anys abans de l'inici de la construcció de Montserrat, les fonts ja documenten l'existència d'una petita comunitat catalana a Buenos Aires, formada per una dotzena de famílies dedicades a activitats agropecuàries. Però aquest no seria el futur d'aquella comunitat. A partir del 1770 —vint anys més tard de la col·locació de la primera pedra del temple i quaranta després del primer testimoni de presència catalana al territori— Montserrat viuria una allau d'immigració catalana, que el convertiria en un barri amb personalitat i administració pròpies, i modificaria radicalment la seva fesomia inicial. A partir de 1770, Montserrat seria un barri de comerciants exportadors i importadors; i de botiguers al detall, exclusivament català.

Plànol de Buenos Aires (1750). Encerclat l'espai on naixeria i creixeria el barri de Montserrat / Font: Universidad Nacional de Rosario.

D'on procedien els catalans de Montserrat?

Les fonts revelen que els catalans de Montserrat procedien, principalment, del litoral central català (la façana costanera entre el Maresme —al nord—, i el Baix Camp —al sud—). Les nissagues Nadal, Reynals, Cornet, Fontrodona, Ballester, Busquets, Casanovas, Duran, Larreu, Matheu, Llavallol, Botet, Alsina, Rosiano, Roca, Vidal, Parareda, Fluix, Ponce, Sabatés o Miró; que formaven les elits de la comunitat catalana —i que apareixen documentats com els oficials de la milícia civil “Miquelets de Catalunya”, decisiva en la guerra de la independència (1810-1814)— clavaven les seves arrels a Barcelona, a Reus, a Mataró, a Vilanova, a Sitges, i a Tarragona. Sense obviar la presència —en menor mesura— de famílies originàries de Lleida, de Tortosa, i de Girona.

A què es dedicaven els catalans de Montserrat?

Els catalans de Montserrat tenien, en la seva immensa majoria, una història personal i familiar en comú. En origen (la primera generació) eren fills o nebots de comerciants que, amb un petit capital prestat, iniciaven aquella aventura tan genuïnament catalana de creuar l'Atlàntic i “plantar botiga”. L'èxit d'aquella empresa depenia, en bona part, dels contactes que eren capaços de conservar amb la pàtria d'origen, i que eren capaços de teixir a la pàtria d'acollida. Les elits de Montserrat (els que van tenir més èxit) van desenvolupar un comerç bidireccional que consistia a comprar i exportar matèria primera a les fàbriques catalanes (cotó, llana, pell), i a importar i vendre les manufactures catalanes (sobretot indïanes i destil·lats d'alcohol).

Vista de Buenos Aires des de la plaça de bous (1817), obra de Eimeric Essex Vidal / Font: Library of University of Miami.

Els Bofarull

Els Bofarull, originaris de Tarragona són —probablement— el cas més paradigmàtic de la història de la comunitat catalana de Buenos Aires. El Archivo General de Indias —expedient 2134/117 del 7 de març de 1804— revela que Rafael Bofarull, nascut el 1770 a la vila d'Els Pallaresos (Tarragonès), i botiguer de vins a la plaça dels Carros de Tarragona, obtenia autorització per “passar” a Buenos Aires. Altres fonts revelen que l'èxit el va somriure de seguida, perquè tan sols dos anys després —el 8 de juny de 1806— el seu nom apareix en l'acta d'una selecta i elitista reunió convocada per a decidir el paper que havia de jugar la burgesia local davant l'amenaça d'una invasió britànica que s'acabaria consumant unes setmanes més tard.

Les elits comercials i polítiques

En aquella selecta i elitista reunió a la qual va ser convidat, Rafel Bofarull —que tan sols dos anys abans era el modest propietari d'un celler al port de Tarragona— es relacionaria amb personalitats que poc després jugarien un paper fonamental en el procés d'independència de les Provincias Unidas de Río de la Plata (el nom primigeni d'Argentina); i que basaven la seva força política i el seu prestigi social en la immensa fortuna que havien acumulat: el basc Àlzaga (primer alcalde independent de Buenos Aires), o els catalans Larreu (ministre de defensa del primer govern argentí independent) i Matheu (segon president de la història argentina). Àlzaga, Larreu, i Matheu eren socis comercials. I Bofarull, molt probablement, formava part d'aquella terna.

Bugaderes als afores de Buenos Aires (1817), obra de Eimeric Essex Vidal / Font: Biblioteca Virtual Miguel de Cervantes.

Montserrat, barri catalanoparlant

La causa del perquè Montserrat va ser un barri catalanoparlant durant quasi un segle la trobem en la cultura matrimonial d'aquella comunitat. Un fet que no ha d'estranyar. Els catalans del 1800 venien d'una cultura d'aliances matrimonials —a tots els nivells de la societat— que remuntava a l'endemà de la Revolució dels Remences (segle XV) quan el país havia transitat d'una societat de semiesclaus a una de petits propietaris. Durant dècades, Montserrat va ser una comunitat endogàmica: matrimonis entre veïns (per a crear aliances familiars amb un propòsit comercial); o matrimonis amb fadrines del Principat (prèviament concertats) on es pactava que la dot que aportava la núvia

s'invertiria en la capitalització del negoci americà del nuvi.

La Junta de Comerç de Catalunya

En la formació de la colònia comercial catalana de Buenos Aires hi jugaria un paper fonamental la Junta de Comerç de Catalunya, hereva del Consolat de Mar (convertit en un zombi pel regim borbònic). La primera onada migratòria catalana a l'Argentina (1770-1820) tindria un caràcter netament comercial, i aquell fenomen s'explica per la forta demanda de matèria primera i per l'estratègia d'obertura de mercats que tenia l'incipient aparell de fabricació català a cavall dels segles XVIII i XIX. La Junta de Comerç, des de la Casa de la Llotja de Barcelona, promouria aquella emigració. Figures com els esmentats Joan Larreu (format a l'Escola de Pilots de Navegació de la Llotja) o Domènec Matheu (format a l'Escola de Comerç de la Llotja) ho testimonien.

Buenos Aires (1810) / Font: Gobierno Provincia Buenos Aires.

Quan desapareix el català de Buenos Aires?

La independència de les Provincias Unidas de Río de la Plata (1814), va consolidar el protagonisme d'unes elits sorgides durant el procés. Es va produir un mestissatge entre les oligarquies agroramaderes criolles (d'origen castellà i basc) i les elits mercantils (d'origen català); que va posar punt i final a la cultura matrimonial endogàmica de Montserrat. El català —que no havia estat mai llengua oficial però que era “la llengua” a les cases, a les botigues, i als carrers de Montserrat— ni tan sols va lluitar la batalla de la transmissió generacional. Les grans nissagues “porteñas” d'origen català que exercien un destacat protagonisme en el món polític i empresarial del segle XIX argentí, conservarien una consciència d'origen, però la seva llengua ja no seria el català.

Què ha quedat de tot allò?

Entre 1880 i 1930 es va produir una segona allau migratòria catalana a l'Argentina. Però aquella segona immigració ja no tenia el referent Montserrat: els catalans, tal com arribaven es dispersaven i el català no va passar mai de la categoria de llengua familiar (a casa i al Casal). Amb la desaparició de Montserrat es perdia un català crioll d'una extraordinària riquesa lèxica i fonètica. Però l'empenta de la marca “Montserrat” quedaria allotjada per sempre en la història argentina: el singular model “botiga catalana” (sorgida durant el segle XVIII català), es convertiria en el paradigma del comerç al detall de la ciutat i del país. Els aparadors, els taulells i les lleixes de les botigues històriques de Buenos Aires —particularment de les confiteries— encara “parlen” en català.

Diumenge 16 de maig de 2021

El Nacional.cat

Marc Pons

<https://www.elnacional.cat/ca/cultura/marc-pons-quan-argentina-parlava-cat>